
SEMINARIUM: RIKSBANKENS SJÄLVSTÄNDIGHET OCH OBEROENDE

Joakim Lundqvist*

Den 13 november 2024 anordnade Stiftelsen Rättsfonden¹ ett välbesökt och engagerande seminarium med rubriken "Riksbankens självständighet och oberoende" i bokförlaget Natur & Kulturs² lokaler. Inbjudna att tala på seminariet var Bo Rothstein, professor emeritus, Göteborgs universitet, Per Molander, affilierad forskare vid Institutet för framtidsstudier och f.d. generaldirektör för Inspektionen för socialförsäkringen, och Lars Calmfors, professor emeritus, Stockholms universitet och tidigare ordförande i Finanspolitiska rådet. Moderator för seminariet var Karin Åhman, professor vid Stockholms universitet och verkställande ledamot i Stiftelsen Rättsfonden.

1. BAKGRUND

Karin Åhman inledde seminariet med att konstatera att frågan om Riksbankens ställning som självständig och oberoende myndighet under riksdagen har debatterats och fått stor aktualitet i samband med en hög inflation samt ett högt ränteläge. Åhman framhöll dock att frågan om institutioners självständighet och oberoende inte är ny. Domstolar och statliga förvaltningsmyndigheter åtnjuter motsvarande skydd under regeringsformen, men ur ett annat perspektiv, som tar sikte på att rättstillämpningen ska skyddas från otillbörlig påverkan. Utifrån perspektivet om Riksbankens självständighet och oberoende talas det i stället om den reglering som finns gällande Riksbankens funktionella

* Joakim Lundqvist är advokat och delägare i Advokatbyrån Bratt Feinsilber Harling.

¹ Stiftelsen Rättsfonden grundades den 11 november 1971 på initiativ av bokförläggaren Johan Hansson. Stiftelsen Rättsfonden har arrangerat en lång rad seminarier och flera av dessa har refererats av Eddie Exelin, Hjalmar Dunås samt Evelina Lund i Europarättslig tidskrift. Referaten finns även tillgängliga på Stiftelsen Rättsfondens hemsida, www.rattsfonden.se/referat.

² Natur & Kultur grundades 1922 av samme Johan Hansson och hans första hustru Jenny Bergqvist. Stiftelsen Rättsfonden huserar numera också i Natur & Kulturs lokaler.

oberoende (lagstiftningen anger penningpolitiken), institutionella oberoende (förbud mot instruktioner till Riksbanken), personella oberoende (bl.a. långa mandattider och stränga jävsbestämmelser för Riksbankens ledning) och finansiella oberoende. Utgångspunkten för seminariet angavs av Åhman vara den diskussion som i närtid förevarit på temat, företrädesvis på Dagens Nyheters och Svenska Dagbladets respektive debattsidor, där bland andra Bo Rothstein, Per Molander och Lars Calmfors har deltagit.³

Mot denna bakgrund från Åhman följde sedermera inledande anföranden från Bo Rothstein, Per Molander och Lars Calmfors. Därefter vidtog en diskussion talarna emellan, som också kompletterades med inspel och frågor från auditoriet.

2. GOD KUNSKAP, FORSKNINGSUNDERLAG OCH ANSVARSUTKRÄVANDE

Bo Rothstein höll ett anförande under rubriken "En självständig Riksbank?" och tog utgångspunkt i den statsvetenskapliga epistemiska demokratiteorin. Enligt denna teori kan offentliga beslut inte anses legitima enbart för att de har beslutats i en konstitutionellt korrekt demokratisk ordning. Till detta kommer ytterligare två krav, nämligen att besluten måste vara "true and right". "Right" tar sikte på att beslut ska vara i överensstämmelse med enskildas rättigheter, vilket numera tas om hand av den stora diskursen om mänskliga rättigheter. "True" tar i sin tur sikte på att beslut inte kan bygga på uppfattningar som står i konflikt med etablerad vetenskap.

Enligt Rothstein är självständiga offentliga verksamheter nödvändiga enligt den epistemiska demokratiteorin, eftersom de behövs för att tillförsäkra att beslut är "true" och kanske också "right". Detta bygger dock på att dessa organ besitter en någorlunda god kunskap – vetenskaplig, konstnärlig eller beprövad erfarenhet – om vad som är "true" och "right". Mot denna bakgrund ställde sig Rothstein frågan om Riksbanken besitter, och baserar sina beslut på, god kunskap om vad som är "true" och "right".

För att besvara frågan började Rothstein med att behandla den svenska kronans fall. Enligt vissa är detta inte Riksbankens ansvar. Stefan Ingves, f.d. chef för Riksbanken och ordförande i direktionen, sade dock nyligen i ett program på SVT⁴ att "Mitt ansvar har varit [...] att förtroendet för den svenska kronan och svenska pengar [...] fungerar". Därmed, menar Rothstein, anser Riksban-

³ Se bl.a. Per Molander, "Riksbanken kan inte lösa sina uppgifter", Svenska Dagbladet 2024-06-19; Bo Rothstein, "Riksbankens oberoende bör ifrågasättas", Svenska Dagbladet 2024-08-25; Lars Calmfors, "Statsvetares njutning av att hudflänga ekonomer leder debatten om Riksbanken fel", Dagens Nyheter, 2024-09-02.

⁴ Skuldfeber, SVT 2024-10-20.

ken själv att den har ett ansvar för växelkursen. Vidare har Henry Ohlsson, f.d. vice riksbankschef, i boken *Tiondelarnas tyranni*⁵ ägnat tolv sidor åt frågan och framhållit att den förda penningpolitiken är en viktig förklaring till växelkursens utveckling, i alla fall på kort sikt. Dessutom anlidade Riksbanken 2019 Phillippe Bacchetta, en av Europas främsta valutaexperter, för att besvara frågan: "What are possible causes and consequences of a depreciating trend in the real SEK exchange rate?" Bacchetta själv ska dock, enligt Rothstein, ha ansett att analysen han gjorde inte ledde till några övertygande förklaringar alls. Vad gäller den svenska kronans fall kan därmed, enligt Rothstein, konstateras att kunskapen inte finns hos Riksbanken.

Rothstein gick därefter vidare till att på ett bredare plan behandla frågan om Riksbankens beslut baseras på god kunskap. Gällande Riksbankens inflationsmål om två procent har Thomas Franzén, f.d. vice riksbankschef, uttalat att de var tvungna att "höfta till" med ett inflationsmål som kunde vara trovärdigt, men att det "inte var särskilt vetenskapligt underbyggt". Stefan Ingves har vidare uttalat att det handlar om att berätta "berättelser om framtiden på ett sådant sätt så att folk förhoppningsvis tror på det" och att ett sätt att beskriva det är att han är en slags "ekonomisk sagofarbror".⁶ Det finns också en betydande oenighet mellan Riksbankens experter, som framgår av det stora antalet reservationer till beslut som fattas. Till detta kommer även att Riksbankens prognoser, enligt Rothstein, mycket ofta visar sig vara fel.

Mot denna bakgrund anser Rothstein att frågan om Riksbanken besitter, och baserar sina beslut på, god kunskap om vad som är "true" och "right" måste besvaras nekande.

Med denna fråga besvarad övergick Rothstein till att ifrågasätta forskningsresultat från 1990-talet som visat på ett samband mellan låg inflation och självständiga centralbanker. Rothstein instämmer i att inflation kan mätas, men kunde konstatera att centralbankernas självständighet i forskningen nästan uteslutande analyserats genom att titta på formella regelverk. Detta är enligt Rothstein problematiskt, eftersom mycket forskning ger vid handen att de formella regelverken i många stater har liten eller ingen betydelse för reell självständighet. Det kan därmed, enligt Rothstein, konstateras att forskningsunderlaget är undermåligt och bygger på en fiktion. Fredrik Andersson, professor i nationalekonomi vid Lunds universitet, har skrivit mycket om detta och menar att det inte är självständigheten som är viktig, utan att det viktiga är att det finns regler för hur mycket centralbanker får lov att stimulera ekonomin.⁷

⁵ Henry Ohlsson, *Tiondelarnas tyranni: penningpolitik i teori och praktik*, Gidlunds förlag, 2024.

⁶ Uttalanden från Franzén och Ingves gjordes i det ovannämnda programmet *Skuldfeber*, SVT 2024-10-20.

⁷ Se exempelvis Fredrik N.G. Andersson, Hur bör vi reglera självständiga centralbanker? Riksbanken och den penningpolitiska verktygslådan, *Statsvetenskaplig tidskrift* 2024/1 s. 27–51.

Det förhållandet att den avgörande faktorn inte är självständighet menar Rothstein också framgår vid beaktande av inflationen i de 20 länder som har euron som nationell valuta och lyder under den självständiga Europeiska centralbanken. I mars 2024 varierade inflationen i dessa länder nämligen tolvdubbelt. Enligt Rothstein måste denna stora variation betyda att inflationen avgörs av helt andra faktorer än om penningpolitiken styrs av en oberoende centralbank. Det går inte heller att i en svensk kontext visa någon betydande skillnad i den svenska inflationstakten som har att göra med om Riksbanken varit självständig eller inte.

Rothstein övergick därefter till frågan om Riksbankens agerande ska anses ha någon demokratisk betydelse. I utredningar som ligger till grund för Riksbankens självständighet har slagits fast att dess verksamhet inte innefattar några svåra politiska avvägningar av till exempel fördelningspolitisk karaktär. Rothstein ifrågasätter dock starkt detta ställningstagande. Exempelvis har Riksbankens agerande försett bankerna med 80 miljarder extra i vinster.⁸ I detta avseende menar Rothstein att det uppstår ett problem ur statsvetenskaplig synpunkt, som består i att Riksbankens självständighet kommer i konflikt med principen om demokratiskt ansvarsutkrävande för mycket väsentliga fördelningspolitiska åtgärder.

Avslutningsvis hänvisade Rothstein till att professorerna Carl Dahlström och Victor Lapuente i boken *Organizing Leviathan*⁹ har visat att de västländer som lyckas bäst med att skapa god samhällsstyrning varken är länder där expertstyre eller där majoritetsstyre dominerar. Det bästa resultatet uppnås, enligt Dahlström och Lapuente, genom en blandning av politiker och experter. Detta eftersom de folkvalda politikerna därmed, innan de fattar sina beslut, tvingas att noga beakta den kunskap som läggs fram från experterna. I ljuset av detta föreställer sig Rothstein att Riksbankens direktion skulle kunna bestå av såväl politiker som experter, för att på detta sätt kunna komma till rätta med det ur demokratisk synpunkt bristande ansvarsutkrävandet som för närvarande råder i förhållande till Riksbankens beslut.

3. PENNINGPOLITIKENS PROBLEM

Per Molander höll seminariets andra anförande under rubriken ”Den ekonomiska politiken – balans och rättslig reglering” och inledde med att understryka att penningpolitikens grundproblem är att säkerställa ett stabilt penningvärde. Det enda testet för om penningpolitiken fungerar är olika chocker som den

⁸ Se Riksbankens räntechock gav svenska banker 80 miljarder i extra vinster, Dagens Nyheter 2024-10-27.

⁹ Carl Dahlström & Victor Lapuente, *Organizing Leviathan: Politicians, Bureaucrats and the Making of Good Government*, Cambridge University Press, 2017.

nationella ekonomin utsätts för. På 1970-talet bestod testet i oljechocker och på senare tid har testet bestått bland annat av finanskrisen 2007 och alldeles nyligen COVID-pandemin samt det alltjämt pågående kriget i Ukraina.

Oljechockerna på 1970-talet var externa ekonomiska chocker som drabbade svensk ekonomi. Effekten av detta var att det svenska folket blev fattigare. Det ekonomisk-politiska problemet bestod då i att fördela fattigdomen över befolkningen på ett någorlunda rättvist och legitimt sätt. Detta kräver samordning, annars finns en risk att effekterna resulterar i en ond spiral som förvärrar situationen. På 1970-talet och även på 1980-talet hade Sverige dock en illa fungerande lönebildning, hög inflationstakt, budgetunderskott, en växande statsskuld och återkommande devalveringar.

Däremot var Sverige som land inte passivt inför dessa erfarenheter, utan gick under 1990-talet in i en reformintensiv period. Den svenska kronans fasta växelkurs frångicks 1992, en ny budgetprocess infördes, Sverige blev 1995 medlem i EU, det så kallade Industriavtalet¹⁰ ingicks 1997 och Riksbanken fick 1999 större självständighet. Samtliga dessa förändringar har bidragit till att hålla tillbaka inflationen. Det går därför, enligt Molander, inte att tillskriva Riksbanken (och dess självständighet) hela äran för detta.

Ett problem med Riksbankens penningpolitik av i dag är att denna, enligt Molanders uppfattning, har trängt undan finanspolitiken som huvudinstrument för den ekonomiska politiken. En konsekvens av detta är att samordningen med finanspolitiken brister. Enligt Molander sätter Riksbankens direktion agendan och regeringen får i stor utsträckning anpassa sig till denna.

Detta sker samtidigt som, vilket även Rothstein hänvisade till under sitt anförande, forskningsunderlaget är skakigt vad gäller kausalsambandet mellan en självständig Riksbank och ett stabilt penningvärde. Många andra faktorer påverkar nämligen också inflationstakten, vilket historiska chocker och efterföljande reformer visat.

Vidare underströk Molander att det finns en viktig skillnad mellan internt respektive externt genererad inflation. Enligt Molander lanserades teorin om räntan som styrmedel för ett stabilt penningvärde huvudsakligen med sikte inställt på autonoma ekonomier, som inte påverkas av externa förhållanden. Under sådana förhållanden kan räntan som styrmedel ha sina förtjänster. När en ekonomi drabbas av en extern chock anser Molander dock att det inte finns stöd för att räntan fungerar som styrmedel. Det förefaller enligt Molander underligt att provocera fram en lågkonjunktur för att fördela bördan av att den svenska befolkningen, till följd av en ekonomisk chock, blivit fattigare. Riksbanken kan inte heller uppnå samtliga mål med räntan som enda styrmedel, utan övriga mål ignoreras i praktiken till förmån för inflationsmålet.

¹⁰ Industrins samarbets- och förhandlingsavtal mellan arbetsgivare och fackliga organisationer.

Vad gäller Riksbankens inflationsmål om två procent anser Molander dessutom att det saknas grund för ett så preciserat inflationsmål. Inflationen mäts nämligen inte med någon större exakthet. Riksbankens precisa inflationsmål medför dock att fler ingrepp måste göras, till skillnad från i andra länder med inflationsmål som i stället anger ett intervall inom vilket inflationen kan fluktuerar. Varje gång Riksbanken gör ingrepp överförs stora summor från hushållen till banksystemet, eftersom ränteändringarna verkar genom mellanhänder inom bank- och finanssektorn. Bankerna höjer omedelbart sina räntor när de drabbas av räntehöjningar, medan sänkningar tar längre tid när räntorna sjunker. Detta innebär därtill en inte obetydlig tidsfördröjning av effekterna som följer av Riksbankens beslut. Enligt Molander innebär Riksbankens preciserade inflationsmål därmed i realiteten en stadig överföring av resurser från hushållen till bank- och finanssektorn.

Med hänsyn till att Riksbankens beslut således har mycket kraftiga effekter på fördelningen av inkomster och förmögenheter i det svenska samhället anser Molander att ett politiskt ansvar bör kunna utkrävas. I realiteten är Riksbanken enligt Molander varken politiskt eller ekonomiskt oberoende. Riksbanksfullmäktige, som väljer Riksbankens direktion, återspeglar majoritetsförhållandena i riksdagen och Riksbanken är beroende av skattebetalarna när ekonomin går dåligt.

Till detta kommer att det finns motsägelser i regeringsformen vad gäller Riksbankens ställning. Enligt 1 kap. 2 § RF ska det allmänna särskilt trygga rätten till arbete, bostad och utbildning. I 1 kap. 4 § stadgas att det är riksdagen som stiftar lag, beslutar om skatt till staten och bestämmer hur statens medel ska användas. Vidare anges i 1 kap. 6 § att regeringen styr riket och är ansvarig inför riksdagen. Samtidigt ansvarar Riksbanken dock enligt 9 kap. 13 § för att utforma samt genomföra penningpolitiken och enligt 9 kap. 15 § får ingen myndighet bestämma hur Riksbanken ska besluta i frågor som den ansvarar för. För att bättre överensstämja med verkliga förhållanden föreslog Molander därför, något tillspetsat, en del ändringar av och tillägg i ovan nämnda bestämmelser. I 1 kap. 2 § RF borde stadgas att det allmänna särskilt ska trygga *en inflationstakt på två procent och därefter, i den mån det är möjligt*, rätten till arbete, bostad och utbildning. I 1 kap. 4 § borde tilläggas riksdagen har att besluta om de skatter *som är nödvändiga för att säkra Riksbankens finansiella ställning*. I 1 kap. 6 § borde det anges att regeringen styr riket, *utom på penningpolitikens område, där Riksbankens direktion styr riket*.

Avslutningsvis presenterade Molander ett antal åtgärder som han anser behöver vidtas för att få bukt med de problem som för närvarande finns på det ekonomisk-politiska området. Enligt Molander är nämligen den ställning som penningpolitiken och Riksbanken givits på området inte motiverad. Finanspolitiken bör i stället återta den ledande rollen från penningpolitiken, samtidigt som samordningen dem emellan borde förbättras. I syfte att åstadkomma detta

bör Riksbanken enligt Molander inordnas som en myndighet under regeringen. En sådan ordning skulle möjliggöra för finansministern och Riksbankens direktion att föra diskussioner utan att Riksbankens självständighet ifrågasätts. Ordningen skulle också medföra att politiskt ansvar kan utkrävas av regeringen. I samband med detta bör även motsägelserna i regeringsformen gällande Riksbankens ställning elimineras.

4. BAKGRUNDEN TILL OCH SKÄLEN FÖR RIKSBANKENS OBEROENDE

Lars Calmfors höll seminariets tredje, och sista, anförande under rubriken ”Riksbankens oberoende” och inledde detta, något skämtsamt, med att konstatera att denna debatt om Riksbankens oberoende kommer 30–40 år för sent. Beslutet om en mer självständig Riksbank föregicks av en intensiv debatt under 1980- och 1990-talen mellan ekonomer och politiker. Såväl jurister som statsvetare var dock i stort sett frånvarande under denna debatt. Calmfors framhöll att det därför är bra om det nu går att få en bredare debatt på temat och underströk att varje system ständigt är i behov av kritisk granskning.

För att underlätta förståelsen av Riksbankens oberoende ställning började Calmfors med att beskriva de problem som man önskade lösa. Dessa hade sin bakgrund i det ekonomiska läget i mitten av 1970-talet, då en expansiv penning- och finanspolitik i många länder drog i gång en internationell inflation, som sedermera späckades på av stora oljeprishöjningar. Denna världsinflation drog upp även Sveriges inflation och resulterade i att landet fastnade i en ond cirkel av pris- och löneökningar fram till 1990, vilken också innefattade upprepade devalveringar. Den onda cirkeln hölls vid liv av höga inflationsförväntningar, vilka hängde ihop med att det politiska systemet styrdes av kortsiktiga överväganden om att i varje läge prioritera hög sysselsättning, oberoende av hur hög inflationen var. Målet var visserligen att hålla växelkursen fast och att löne- och prisökningarna skulle anpassa sig till det, men när man en gång börjat med devalveringar fanns ingen trovärdighet för en fast växelkurs.

I ekonomisk forskning talar man i detta sammanhang om ett tidsinkonsistensproblem. Det kan vara optimalt att *ex ante* föra en låginflationspolitik, men också optimalt att *ex post* överge politiken för att tillfälligt rädda sysselsättningen. När alla har lärt sig att det fungerar på detta sätt blir resultatet dock hög inflation utan några sysselsättningsvinster. Detta ledde till slutsatsen att penningpolitiken borde delegeras till centralbanker, som är mer oberoende av det politiska systemet och kan styras av mer långsiktiga överväganden.

Tanken med en oberoende Riksbank var därmed att låginflationspolitik skulle bli trovärdig. Dessa tankar fick också stöd i empirisk forskning, som visade att länder med mer självständiga centralbanker hade lägre inflation än

andra länder, utan att arbetslösheten för den skull var högre. Över tid har de statistiska analyserna också blivit bättre på att identifiera kausalitet, att det verkligen tycks finnas ett orsakssamband från mer självständiga centralbanker till lägre inflation.

I anslutning till detta bemötte Calmfors den kritik som framförts av Rothstein om att forskningen i dessa sammanhang har tagit hänsyn till centralbankernas formella, snarare än reella, oberoende. Detta skulle dock, enligt Calmfors, enbart leda till missvisande resultat om det reella oberoendet systematiskt är lägre än det formella i länder med låg inflation. Enligt Calmfors finns det inga skäl att tro att så är fallet, utan tvärtom över- och underskattas det reella oberoendet ungefär lika ofta.

Tüver forskning på området menade Calmfors vidare att de senaste årens erfarenheter, med inflationsstörningar under 2022 och 2023 som liknade 1970-talets, visat att systemet med självständiga centralbanker verkligen fungerar. Till skillnad från 1970-talet har centralbankernas reaktioner snabbt fått inflationen att sjunka. Detta underlättades i hög grad av att inflationsförväntningarna på några års sikt förblev förankrade vid inflationsmålen, vilket svårigen kan förklaras av något annat än att Riksbanken och andra centralbanker hade trovärdighet i sitt arbete med att ta ned inflationen. Därför förblev löneökningarna måttliga trots höga prisstegringar och det blev aldrig någon pris-löne-spiral. Centralbankerna har därmed bestått provet när deras förmåga att bekämpa inflationen nu testats på allvar för första gången.

Med detta sagt framhöll Calmfors samtidigt att han anser att det finns en rad saker som kan diskuteras. Delegeringen av de penningpolitiska besluten till en självständig riksbanksdirektion utgör i och för sig en inskränkning av folkvalda politikens möjligheter att bestämma över en del av den ekonomiska politiken, vilket har kritiserats för att vara odemokratiskt. Det är dock en följd av i demokratisk ordning fattade beslut av folkvalda politiker, som velat införa en spär mot egna inneboende tendenser till kortsiktighet. Den politiska styrningen sker i stället genom de mål som riksdagen ställt upp för penningpolitiken, där det överordnade målet för Riksbanken i enlighet med riksbankslagen är varaktigt låg och stabil inflation samt att, utan åsidosättande av detta prisstabilitetsmål, bidra till en balanserad utveckling av produktion och sysselsättning.

En kritik som framställts mot målformuleringen är att Riksbanken skulle fokusera för mycket på inflation och för lite på sysselsättning. Forskning tyder dock enligt Calmfors inte på att det på lång sikt finns någon motsättning mellan låg inflation och hög sysselsättning. På kort sikt kan det finnas en målkonflikt beroende på vilka konjunkturstörningar som uppkommer. Vid ett fall i efterfrågan finns det ingen konflikt, eftersom lägre räntor då stabiliserar både inflation och sysselsättning. Däremot finns en målkonflikt vid utbudsstörningar, då lägre ränta stabiliserar konjunkturer men ökar inflationen. I detta fall har

dock i demokratisk ordning beslutats att prisstabilitet ska vara Riksbankens överordnade mål.

Calmfors berörde även kritiken mot Riksbanken gällande (bristande) möjligheter till ansvarsutkrävande. I denna del påpekade Calmfors att det, i stället för formella möjligheter att korrigera penningpolitiken eller byta ut riksbanksledningen, finns ett informellt ansvarsutkrävande. Protokollen från Riksbankens direktion är offentliga och dess ledamöter måste motivera sina ställningstaganden. Riksdagens finansutskott anordnar regelbundna utfrågningar av riksbanksledningen, låter utländska experter utvärdera penningpolitiken vart femte år och uppdrar numera åt svenska experter att göra årliga granskningar. Calmfors anser dock att det kan finnas skäl att förstärka ansvarsutkrävandet, exempelvis genom någon formell säkerhetsventil för det fall Riksbanken enligt en allmän bedömning skulle missköta sitt uppdrag.

I detta sammanhang bemötte Calmfors också den kritik som Rothstein fört fram om Riksbankens påstådda avsaknad av tillräcklig expertkompetens. Argumentation gällande den svaga kronan som Rothstein fört fram till stöd för denna tes är, enligt Calmfors, ett dåligt argument. Detta dels eftersom Riksbanken inte har något mål för växelkursen, dels eftersom svårigheterna för Riksbanken att förklara kronans växelkursutveckling inte bror på inkompetens, utan på att svängningar i växelkursen är svåra att förklara.

Calmfors bemötte även det förslag som Molander lagt fram om att Riksbanken i stället borde inordnas under regeringen. Utöver att det kanske vore mer logiskt ur formalistisk synpunkt skulle det däremot, enligt Calmfors, inte öka någon samordning om Riksbankens oberoende ändå ska behållas. Calmfors underströk dock att det finns skäl att fundera på om samordningen mellan penning- och finanspolitiken kan förbättras. Det finns mycket att vinna på klarare riktlinjer för vilken roll finanspolitiken respektive penningpolitiken ska spela i konjunkturstabiliseringen, eftersom båda påverkar efterfrågenivån. En bättre balans mellan penning- och finanspolitiken skulle inte i sig äventyra Riksbankens självständighet. Som en åtgärd för en bättre samordning lyfte Calmfors fram ett förslag om att Finanspolitiska rådet, som har regeringens uppdrag att granska finanspolitiken, skulle kunna få ett utvidgat uppdrag att också granska samspelet mellan finans- och penningpolitiken och ge rekommendationer om den.

Avslutningsvis sammanfattade Calmfors sitt anförande med att systemet med en självständig Riksbank på det hela taget fungerar väl, samtidigt som en del kan förbättras i fråga om både ansvarsutkrävande och samordning mellan penning- och finanspolitiken. Det som behövs är dock, enligt Calmfors, inga dramatiska förändringar, utan mindre justeringar som ändå kan vara betydelsefulla.

5. DISKUSSION

När samtliga anföranden var avslutade bjöd moderator Karin Åhman in till en allmän diskussion. Denna inleddes med att talarna gavs möjlighet att sinsemellan kommentera varandras anföranden. Därefter fortsatte diskussionen med inspel och frågor från auditoriet. Nedan följer ett urval av de kommentarer, inspel och frågor som behandlades.

Bo Rothstein ifrågasatte Lars Calmfors ståndpunkt att systemet med Riksbankens självständighet har fungerat väl. Detta särskilt med beaktande av att inflationen skiljer sig mycket mellan länder under den självständiga Europeiska centralbanken. Enligt Rothstein kan inflationen inte förklaras med hänvisning centralbankens självständighet, utan kräver att en mängd andra faktorer också beaktas. Per Molander instämde i detta och framhöll att betydelsen av Riksbankens självständighet statistiskt inte kan sorteras ut från övriga reformer, inte minst Industriavtalet, under 1990-talet. Calmfors invände dock att det enligt honom är ett bristfälligt argument att hänvisa till olika inflationer mellan länder under Europeiska centralbanken, eftersom olika länder utsätts för olika inflationsstörningar. Det är inte enbart centralbankens politik som påverkar inflationen. Vad gäller övriga reformer som genomfördes under 1990-talet instämde Calmfors i att de också har haft betydelse, men påpekade att Industriavtalet enligt hans mening var en följd av att Riksbanken övergick till ett tydligt inflationsmål. Calmfors upprepade återigen att systemet med en självständig Riksbank enligt hans mening har visat sig fungera väl.

Angående instruktionsförbudet instämde samtliga talare i att detta, i förhållande till hur det efterföljs i praktiken, är problematiskt. Enligt Rothstein innebär instruktionsförbudet en munkavle för folkvalda politiker, som är rädda att för bryta mot förbudet om de uttalar sig. Enligt Molander medför instruktionsförbudet att det brister i samordningen mellan penning- och finanspolitiken, vilket enligt hans mening skulle kunna avhjälpas om Riksbanken inordnas under regeringen. Enligt Calmfors skulle det vara bra med en mer öppen diskussion, där politiker ska få ha synpunkter på Riksbanken och vice versa. Däremot kunde Calmfors inte se att ett inordnande av Riksbanken under regeringen skulle ha någon självständig betydelse i detta sammanhang, eftersom Riksbanken fortfarande skulle vara oberoende.

Lars Hörngren, ekonomie doktor och bland annat tidigare verksam vid Riksbanken, frågade talarna hur de ser på den omständigheten att Riksbankens oberoende och instruktionsförbudet också följer av EUF-fördraget.¹¹ Enligt Hörngren måste eventuella ändringar av Riksbankens oberoende och instruktionsförbudet därmed, för att kunna genomföras, tas upp på EU-nivå. Calmfors instämde i detta och uttryckte att det med hänsyn till EU-rätten inte vore lätt att genomföra den typen av åtgärder. Molander anförde däremot att hans

¹¹ Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, artikel 130.

förslag om att inordna Riksbanken under regeringen inte skulle behöva stå i strid med EU-rätten, eftersom krav som ställs på oberoende fortfarande kan uppfyllas med en sådan ordning.

Björn Linell, skribent och f.d. förläggare, ansåg att talarnas argument för- och emot Riksbankens självständighet kunde indelas i tre kategorier: demokratiargument, effektivitetsargument och ansvarsutkrävandeargument. Utifrån denna indelning ombads talarna att berätta vilken av kategorierna som de ansåg var viktigast. Rothstein uttryckte härvid att frågan om ansvarsutkrävande var viktigast för honom. Molander kunde inte peka på en specifik kategori som viktigast, utan framhöll att en lösning på de problem som han ser kräver en avvägning mellan samtliga kategorier. Calmfors instämde i att de tre kategorierna behöver vägas mot varandra och uttryckte uppfattningen att avvägningen som den ser ut i dag, även om den kan förbättras, i stort sett är bra.

6. AVSLUTANDE ORD

Som framgår av ovan var seminariet både innehållsrikt och engagerande. Inte minst i tider av ekonomisk instabilitet, som resulterat i att Riksbanken beslutat om de snabbaste räntehöjningarna på tre decennier, finns det skäl att reflektera kring Riksbankens särställning i Sverige. Frågor om självständighet, oberoende och ansvarsutkrävande är dessutom grundläggande frågor i en demokratisk rättsstat. Rothstein, Molander och Calmfors representerade under seminariet olika tankeskolor och presenterade olika perspektiv på frågan om Riksbankens självständighet och oberoende. Rothstein och Molander stod för en mer kritisk och reformvänlig hållning, medan Calmfors var mer återhållsam och positiv till den nuvarande ordningen. Detta bidrog till såväl dynamiska anföranden som en efterföljande dynamisk diskussion. Det blev också under seminariets gång uppenbart att debatten om Riksbankens självständighet och oberoende, även om den skulle vara 30–40 år försenad, är högaktuell och behöver ges utrymme för fortsatt belysning. Stiftelsen Rättsfonden har genom anordnande av detta seminarium synliggjort debatten och givit den en plattform, vilket förhoppningsvis har inspirerat synliggörande av debatten även på andra plattformar.

VAR FÖRST MED ATT FÅ INFORMATION OM KOMMANDE ARTIKLAR OCH RÄTTSFALLSBEVAKNING

Prenumerera på innehållsförteckningar för
EUROPARÄTTSLIG TIDSKRIFT och
få informationen först av alla – redan när
tidskriften sänds till tryck. Normalt minst
tre veckor före utgivning.

www.subskription.se/nyhetsbrev

EUROPARÄTTSLIG TIDSKRIFT

Europarättslig tidskrift har som ändamål att erbjuda en mötesplats för forskare och praktiskt verksamma jurister med intresse för Europarätt. Vår syn på Europarätt är bred och vi försöker ligga i framkant när det gäller att förstå den dynamiska rättsutveckling som sker inom Europa. Det inkluderar inte bara EU:s rättssystem utan även det rättssystem som byggts upp runt Europarådet samt interaktionen med och mellan rättssystem i Europas länder.

Europarättslig tidskrift förkortas ERT och bör citeras enligt följande exempel: ERT 2025 s. 1
Skrivregler återfinns på <http://www.ert.se>

LEDARARTIKEL	
The European Union, Environmental Crime and Ecocide <i>Noreen O'Meara</i>	7
ARTIKLAR	
Plattformsdirektivet – utveckling mot ett mer enhetligt europeiskt arbetstagarbegrepp? <i>Maria Fritz</i>	17
Different Rules for Plastic Packages: Comparing the Implementation of EU Rules in Sweden and Denmark <i>Åsa Romson, Stine Hach Juul Madsen & Teis Hansen</i>	45
Insolvens och koncerner – ett bortglömt kapitel <i>Anna Warberg</i>	61
KOMMENTARER	
Jakten på den heliga graalen är över – Illumina och Grail mot Kommissionen <i>Helene Andersson</i>	85
Bevisbördans fördelning i mål om bristande tillgänglighet – NJA 2024 s. 386 ”Grundskoleelevens stödbehov” och AD 2024 nr 66 <i>Anna W. Ghavanini</i>	97
Otillåten svensk beskattning av offentligrättsliga pensionsinstitut – mål C-39/23 <i>Keva m.fl.</i> <i>Alexandra Johansson</i>	115
KRÖNIKOR	
Vad kommer att känneteckna de kommande upphandlingsåren? <i>Erik Olsson & Albin Nyrén</i>	129
EU-domstolen i Sverige <i>Vildan Hrustemova</i>	135
DOKUMENTATION	
EU-rättsliga avgöranden av affärsjuridiskt intresse – augusti–oktober 2024 <i>Martin Johansson, Carl Brinnen & Hanna Aghaei</i>	143
Europadomstolens domar – november 2024–januari 2025 <i>Anna Rogalska Hedlund</i>	173
Seminarium: Riksbankens självständighet och oberoende <i>Joakim Lundqvist</i>	185